

O TRI ILI

Ilustracija iz knjige 'The Red Book Of The War' Herberta Stranga koja prikazuje jedno od brojnih bitaka na Zapadnom frontu u Prvom svjetskom ratu

ČETIRI RATA

I O NJIHOVIM STIHOVIMA, ZNANIM I NEZNANIM

Piše:
ALEN GALOVIĆ

U Velikom ratu mnoge je pjesnike mučio užas koji su doživljavali kao puki očaj. Nije li osobna patnja u ratu sasvim neprikladna za poeziju, pitali su se tada. Drugi rat doveo ih je u još teža iskušenja. Je li poezija o najvećim strahotama Holokausta uopće moguća? I 30 godina nakon što je okončan rat u Hrvatskoj, pjesnikinje i pjesnici pišu mnogo stihova o ratu, a čuje se pitanje: Što ako je naše pisanje o ratu produžetak tog zla? Nastavljamo li, pišući o ratu, proizvodnju užasa, hranimo li kulturu sjećanja koja je vrlo blizu kulturi, tj. kultu smrti?

Nastavak na sljedećoj stranici ➜

Ilustracija iz knjige 'The Red Book Of The War' Herberta Stranga koja prikazuje jedno od brojnih bitaka na Zapadnom frontu u Prvom svjetskom ratu

ČETIRI RATA

I O NJIHOVIM STIHOVIMA, ZNANIM I NEZNANIM

Piše:
ALEN GALOVIĆ

U Velikom ratu mnoge je pjesnike mučio užas koji su doživljavali kao puki očaj. Nije li osobna patnja u ratu sasvim neprikladna za poeziju, pitali su se tada. Drugi rat doveo ih je u još teža iskušenja. Je li poezija o najvećim strahotama Holokausta uopće moguća? I 30 godina nakon što je okončan rat u Hrvatskoj, pjesnikinje i pjesnici pišu mnogo stihova o ratu, a čuje se pitanje: Što ako je naše pisanje o ratu produžetak tog zla? Nastavljamo li, pišući o ratu, proizvodnju užasa, hranimo li kulturu sjećanja koja je vrlo blizu kulturi, tj. kultu smrti?

Nastavak na sljedećoj stranici ➜

Prvi rat

BIT ĆE RANIJE HEROJ ONAJ KO POGINE PRIJE!

"Od smrti, od straha od smrti započinje sve spoznavanje svega. Odbaciti tu stravu zemaljskoga, smrti oduzeti njezin otrovni žalac, Hadu njegov kužni zadah, na to se osmjeljuje filozofija. Sve smrtno živi u toj stravi smrti, svako novo rođenje uvećava je za nov razlog, jer uvećava ono smrtno. Krilo neumorne zemlje bez prekida rađa novim, a svako novorođeno zapalo je smrti, svako u strahu i trepetu čeka onaj dan kada će se otputiti u tamu. Filozofija pak poriče te strahove zemlje. Ona grabi preko groba što zjapi pred svakim korakom. Ona pušta da tijelo pada u bezdan dok slobodna duša lepećući odlijeće nad njim. To što strava smrti ne zna za tu diobu na tijelo i dušu, što više ja ja ja i ne želi ni čuti da bi se mogla usmjeriti tek na 'tijelo' – filozofije se to ne tiče. Makar se čovjek poput crva zavlačio u nabore gole zemlje pred zujanjem tanadi slijepo neumoljive smrti, makar tu kao nasilnu neizbježnost osjećao ono što inače nikad ne osjeća: da bi njegovo ja, kada bi umro, bilo samo neko ono, i makar svakim krikom koji mu je još u grlu izvikivao svoje ja protiv te neumoljivosti od koje mu prijeti takvo nezamislivo uništenje – filozofija se na svu tu nevolju smiješi svojim praznim smiješkom i tom stvorenju, kojemu udovi trepere u strahu za njegovu ovostranost, pruža kažiprst prema onostranosti o kojoj ono ne želi ništa znati. Jer čovjek i ne želi uteći od nekakvih okova; on želi ostati, on želi – živjeti. On treba ostati. Ne treba, dakle, ništa drugo nego ono što već želi: ostati. Strava zemaljskoga treba mu biti oduzeta samo zajedno sa samim tim zemaljskim. A sve dok živi na zemlji, on treba ostati i u stravi zemaljskog. I to mu trebanje filozofija prevarom uskraćuje, tkajući oko zemaljskoga maglicu svoje svemisli. Jer, dakako, neko sve ne bi umiralo i u svemu ne bi umiralo ništa. Umrijeti može samo ono pojedinačno, i sve smrtno je samotno. To što filozofija iz svijeta mora ukloniti ono pojedinačno, to ukidanje onoga nešto razlog je i zašto ona mora biti idealistička. Jer 'idealizam' sa svojim poricanjem svega onoga što pojedinačno razlikuje od svega oruđe je kojim filozofija obrađuje tvrdoglavu materiju sve dok ona više ne pruža otpor zamagljivanju pojmovima o jednomu i svemu. Upregne li se jednom sve u tu maglu, smrt bi, dakako, bila iskapljena, iako ne u vječnu pobjedu nego u jednu i opću noć ničega. A posljednji je zaključak te mudrosti: smrt je – ništa. No zapravo to nije posljednji zaključak nego prvi početak, a smrt doista nije ono čime se čini, ona nije ononišta nego neumoljivo, neuklonjivo nešto. Iz magle kojom je filozofija obavija nepokolebljivo odzvanja njezin grubi zov; filozofija ju je, doduše, mogla iskapiti u onu noć ničega, ali nije joj mogla izbiti njezin otrovni žalac, a strava čovjeka što treperi pred ubodom tog žalca uvijek opovrgava tu milosrdnu laž filozofije."

Ove je riječi, čučeći u rovu negdje na sjeveru Pelagonijske ravnice, kraj Prilepa, pisao Franz Rosenzweig, artiljerac iz Kassela, rođen 1886. kao jedino dijete u dobrostojećoj i uglednoj građanskoj židovskoj familiji. Odrastao je u liberalnom okruženju, najprije studirao medicinu, pa se posvetio povijesti i filozofiji, a najviše Hegelu. Filozofija i poezija odvajkada pokušavaju na ista ili vrlo slična pitanja odgovoriti različitim jezikom. Engleski filozof John Langshaw Austin prije sedamdesetak godina tvrdio je da je jezik poezije neozbiljan i da ne zaslužuje filozofsku pažnju, a tisućljećima ranije Platon nije izopćio samo poeziju iz filozofskog promatranja nego i same pjesnike. No Rosenzweig je bio silno ponosan na svoje otkriće u kojem se poručuje da će upravo pjesnička vještina nadživjeti sve ostale znanosti i umjetnosti, pa i filozofiju. On je, naime, istražio i objavio kratko filozofsko djelo naslovljeno "Najstariji program sistema njemačkog idealizma", nastalo 1796. godine. O samom autorstvu mišljenja se razilaze, fragment je napisan Hegelovom rukom, ali su pri njegovu nastanku sudjelovali i pjesnik Friedrich Hölderlin i filozof Friedrich Schelling. Rosenzweig ga je pripisao Schellingu, stil je prepoznatljivo njegov. Godina nastanka najvjerojatnije je 1796. Središnji odlomak glasi: "Naposljetku, ideja koja sve objedinjuje, ideja ljepote, uzeta u višem platoničkom smislu riječi. Sada sam uvjeren da najviši akt uma u kojem ovaj sve ideje obuhvaća,

Škot Charles Sorley bio je vrlo obrazovani sin filozofa Williama Ritchieja Sorleya, ubijen je 13. oktobra 2015. kod Calaisa, metak iz snajpera pogodio ga je u glavu. Poslije smrti, među njegovim vojničkim stvarima, nađen je i rukom pisani sonet, bez naslova. Danas je ta pjesma poznata u Engleskoj kao 'When You See Millions of the Mouthless Dead'

jest estetski akt, i da su istina i dobrota tek u ljepoti posestrimljene – filozof mora posjedovati isto toliko estetske snage kao i pjesnik. Ljudi bez estetskog smisla su naši knjiški filozofi. Filozofija duha je estetska filozofija… Poezija time dobiva više dostojanstvo, ona će na kraju biti ono što je bila na početku – učiteljicom čovječanstva; jer više nema filozofije, nema povijesti, pjesnička vještina sama će nadživjeti sve ostale znanosti i umjetnosti". Rosenzweig je u makedonskim gudurama odlučio žestoko se obračunati s bilo kakvom idejom uzvišene smrti ili herojske žrtve. "Sve smrtno je samotno", zapisao je posve rezignirano. Iste misli o smrti, herojstvu i ratu pišu istih godina engleski pjesnici Robert Graves, Wilfred Owen, Charles Sorley. Druga dvojica poginula su u ratu, Škot Charles Sorley bio je vrlo obrazovani sin filozofa Williama Ritchieja Sorleya, ubijen je 13. listopada 1915. kraj Calaisa, metak iz snajpera pogodio ga je u glavu. Poslije smrti među njegovim vojničkim stvarima nađen je i rukom pisani sonet, bez naslova. Danas je ta pjesma poznata u Engleskoj kao "When You See Millions of the Mouthless Dead". Evo tog neobičnog soneta prvi put i na hrvatskom jeziku, prepjevao ga je posebno za ovaj prilog pjesnik i prevoditelj Dinko Telećan (prevodio je i Roberta Gravesa, onog preživjelog od pjesničke trojke, velikana engleske ratne poezije, čovjeka koji je u stihove plastično pretočio strahote iz rovova, ali novozavjetne priče, velške mitove...):

Charles Sorley: Kada milijuni mrtvih, bezustih...

Kada milijuni mrtvih, bezustih
U blijedom ti odredu stupe u san,
Ne kazuj tad, kao drugi, nježnosti
Za pamćenje. Jer to ti je utaman.
Ne hvali ih. Jer kako da znaju, gluhi,
Da kletve im ne obasiplju glave?
Bez suza. Vlažni im obraz ko i suhi.
Lako je mrtav biti: stog bez slave.
Reci tek: "Mrtvi su." I dodaj samo:
"No i bolje smrt već stavi pod krilo."
Ako pak, motreć mnoštvo natiskano,
Ugledaš lice nekada ti milo,
To je sablast. Nema tu lica ti znanog.
Velika smrt zavazda uzme sve silom.

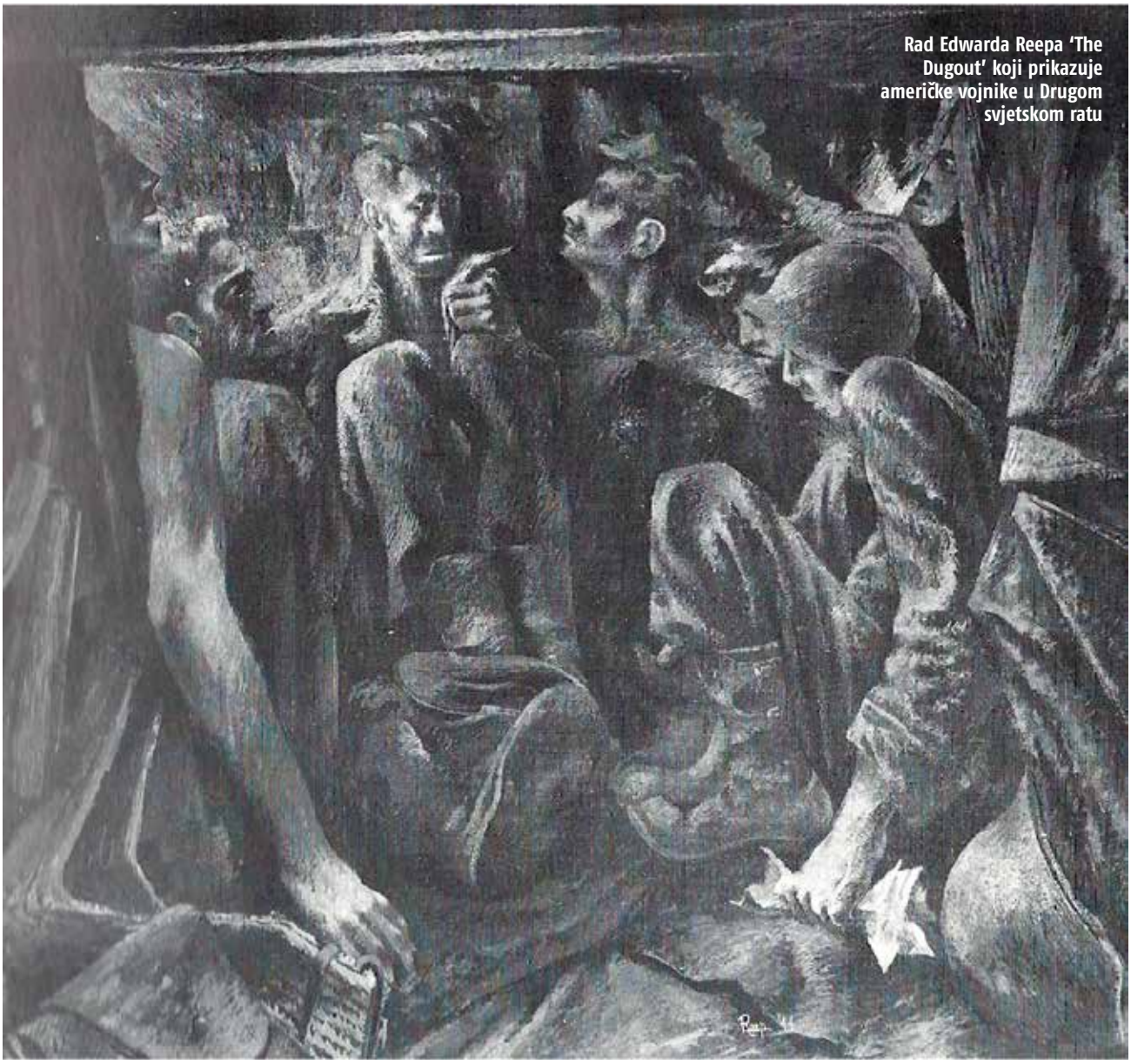
Pjesma koja govori o beznađu žalovanja za milijunima mrtvih slikovito opisuje onu istu misao koju je zapisao vojnik Rosenzweig s druge strane rova: "Sve smrtno je samotno". Prvi svjetski rat sa sobom je, najviše kroz stihove engleskih pjesnika, ali i kroz misli njemačkog filozofa, donio novi paradoks: svakog vojnika opterećuje razorna i masovna prisila da ratuje, da bude heroj, da se žrtvuje, ali istodobno propituje vrijednosti zadane još od antike: imaju li te žrtve ikakva smisla, gdje je tu herojstvo i nije li sve samo puki očaj...

Nastavak na sljedećoj stranici ➔

Rad ruskog umjetnika Nikolaja Nikolaeviča Žukova 'Oni se iz rata neće vratiti'

PROFIMEDIA

Rad Edwarda Reepa 'The Dugout' koji prikazuje američke vojnike u Drugom svjetskom ratu

prati zbjeg 122 židovske djece, žena i staraca u Italiju, potom u El Shatt, bio je liječnik u bazi u Bariju. Poslije radi u bolnicama u Karlovcu i Zagrebu.

Drugi rat

TREBA NAJPRIJE DOBRO NAOŠTRITI NOŽ, NOŽ SE NAJBOLJE OŠTRI NA BRATOVU VRATU

U Prvom svjetskom ratu pjesnici su si postavljali pitanja: Može li se jezik poezije nositi s iskustvom individualne patnje? Nije li osobna patnja neprikladna za poeziju? Je li došlo vrijeme da poezija prestane slaviti herojstvo? Trebamo li prezirati svaku žrtvu i svaki rat? Je li svaki rat samo "proganjanje Sotone pomoću Sotone", kao što je napisao mladi engleski pjesnik Sorley? Prvi svjetski rat donio je svijest da patnja i smrt trebaju novi pjesnički jezik, premda i u antici ima pjesničkih tragova koji kazuju da rat ne može sa sobom nositi ništa uzvišeno, samo strepnju od užasa i smrti. To, na primjer, govore stihovi antičkog pjesnika Pindara, koje je sa starogrčkog preveo latinist Ton Smerdel: "Rat je onima mio/ koji ga iskusili nisu./ Ali oni koji su ga propatili/ sa zebnjom u srcu dršću/ kad vide da se približuje".
I prevoditelj ovih stihova mogao bi naći svoje mjesto u priči o ratovima i hrvatskim pjesnicima. Rođen na Silbi 1904., a umro u Zagrebu 1970., taj je latinist preveo i Kazantzakisova "Aleksias Zorbasa", bio je silno vezan za Giacoma Leopardija, iscrpno ga je prevodio i o njemu roman napisao. Drugi svjetski rat zatekao ga je sa suprugom i sinom u Skoplju, gdje je bio gimnazijski profesor latinskog. Bugari su ih deportirali 1941. u Zagreb. U NDH je brzo dobio namještenje u ministarstvu za međunarodne veze, pa je poslije rata neko vrijeme bio bez posla, a potom je taj izuzetno obrazovan čovjek radio kao pomoćni redaktor u Jugoslavenskom leksikografskom zavodu sve do smrti. Objavljivao je i na srpskoj ekavici i na hrvatskom korienskom pravopisu, i na ćirilici i na latinici.

Nastavak na sljedećoj stranici ➔

Jaz između krvavih rovova i idealizma postao je tako golem da ga pjesnici, a ni filozofi, više nisu mogli premostiti. Pjesnik Wilfred Owen ranjen je završio u bolnici pa u pjesmi "Slatko je i časno" ironizira Horacijeve stihove nastale pedesetak godina prije Krista ("Dulce et decorum est pro patria mori" ili Slatko je i časno za domovinu mrijeti). Nakon što je napisao tu pjesmu, Owen se oporavio pa ponovno otišao na frontu. Poginuo je tjedan dana prije svršetka Prvog svjetskog rata. Prijezir prema ratnom herojstvu u svojim su stihovima izražavali i hrvatski pjesnici. Krleža je, pišući u kasnijim godinama vrlo kritički o vlastitoj ratnoj lirici, napisao da ona ne može biti "odvojena od neprekidnog razmišljanja nad otvorenim grobovima".

Hrvatska ima i pjesnika koji je ratne žrtve za domovinu ironizirao baš poput engleskih pisaca. Ime mu je Miroslav Feldman, bio je sin Mavra i Cecilije, rođen u Virovitici 1899. godine, borio se u 6. domobranskoj poljsko-topničkoj pukovniji u Bukovini, Galiciji, pa i na talijanskom ratištu. Književnik koji će poslije Prvog svjetskog rata završiti medicinu, biti hapšen zbog protudržavnih aktivnosti i komunističke propagande, raditi kao liječnik u Sarajevu i Pakracu, pa postati i dobro znani liječnik u zagrebačkoj Zakladnoj bolnici (danas KB Sveti Duh), poslije Velikoga rata piše pjesmu "Jutro u kasarni" i stihove: "U petoj sobi nikad nije red./ Ovi civili ne znaju što je disciplina./ Raport. Odstupi!/ Četiri dana samice./ Lijepa, o lijepa je naša domovina!"

U pjesmi "Na zapovijed" nedvosmisleno ismijava herojstvo: "Vojnici, domobrani, neka vas lije i bije, /Bit će ranije heroj onaj ko pogine prije!/ A onog tko zakasni svjesno i tako ostane živ,/ Čeka u najboljem slučaju život - civilski kolektiv!"

Piše Feldman i sjajnu "Pjesmu mrtvih ljudi", tu je njegov lirski subjekt najsličniji onome engleskih pjesnika, progovara iz perspektive poginulih domobrana, za razliku od Owena, koji je pisao slavnu "Himnu prokletoj mladosti" (Anthem for Doomed Youth), Feldmanova mladost nije ni prokleta ni sveta. Nje više naprosto nema: "Na nama ponjave trunu/ leda i mraza./ Za nas je jedan cilj./I jedna staza./ Za nas nikoga nema/da se sjeti./ Mi niti smo prokleti/ niti smo sveti."

Napisao je Feldman i više drama, od 1927. do 1939. one su postavljane i na daske HNK, ali su neke i skidane s repertoara. U drami "Iz mraka" obračunava se s policijskim terorom, prati kafkijansko isljeđivanje Nevenke Vranešanin, žene za koju nije jasno kako je i zašto uhićena, njen se lik ni ne vidi u predstavi, ne znamo ni kakva su joj uvjerenja, ali posve je očito da se bori protiv diktature. U siječnju 1940. godine banske vlasti zabranjuju predstavu po Feldmanovu tekstu "Iz mraka". Napisao je i dvije pjesme posvećene boju za isti planinski masiv u Južnom Tirolu. Pjesma "Bataljon B.H. III gledan iz seksfahera ide na juriš" govori o osvajanju vrha 7. lipnja 1916. godine, kad je Bošnjačka regimenta, uz velike gubitke (poginulo je više od 200 vojnika) porazila Talijane. Objavio ju je u "Ratnoj lirici" 1936. godine:

Miroslav Feldman: Bataljon B.H. III gledan iz seksfahera ide na juriš

Kao zelen ćilim, posut makovim glavama
crveni fesovi lete
strminom Monte Melete.

Težak ih vjetar nosi.
Teška ih kosa kosi.

Ruše ih crni bumbari.
Bodu ih trobridni žalci.

Ćilim u ponosnoj Bosni
domaći tkali su tkalci.

Čovječe, to nije ćilim
i nije slika.

Napisao je Feldman i više drama, od 1927. do 1939. one su postavljane i na daske HNK, ali su neke i skidane s repertoara. U drami "Iz mraka" obračunava se s policijskim terorom, prati kafkijansko isljeđivanje Nevenke Vranešanin, žene za koju nije jasno kako je i zašto uhićena

O borbi na istom području, ali koja se odvila dvije godine poslije, na samom kraju, piše pjesmu "Ako me opet pozovu", u kojoj citira "Komemorativno slovo ognjara Tišljara", jednoga od 30 ljudi koji su preživjeli posljednju bitku na Monte Meleti: "Drugovi, bio sam ratnik/ i znadem što je rat./ Ako me opet pozovu na neku novu frontu-/ molim, ja idem.../ Ali i rat mora imati smisao!".

Poslije Velikog rata nastaje i Feldmanova pjesma "Jubilej", koja proročanski najavljuje nova stradanja: "Danas smo profesori, suci, liječnici — umni/ stupovi civilizacije, pjesnici našega doba:/ Pa ako se nekome prohtije,/ — usudu ili ludilu —/ sutra će biti smrti, besmisla, groba./ Kasniji kritičar, kad uščita liriku ovu,/ neka se sjeti, da liričar/ tugaljivo reagira./ Stihovi, kao srce, mijenjaju ton i ritam./ Svaku tužnu epohu druga tuga dira".

Feldman novu "tužnu epohu" dočekuje kao ugledni liječnik i pisac, ali ga ipak upisuju u "Kartoteku židovskog znaka". U svibnju 1941. oslobađaju ga obaveze nošenja te oznake, svejedno ga uhićuju i oslobađaju više puta. Živu glavu spašava bježeći preko Karlovca za Crikvenicu pa se 1943. priključuje partizanima. Nakon talijanske kapitulacije

"smrt je maestro iz Njemačke" (sarajevski će pjesnik i autor iznimnih ratnih stihova Marko Vešović svoju zbirku tekstova 1994. nazvati "Smrt je majstor iz Srbije", dok će pjesnik Mile Stojić Celanov stih što ga Vešović parafrazira uzeti za motto svoje zbirke "Prognane elegije" iz 1996. godine).
Adorno je prije pola stoljeća zaključio da su Celanovi stihovi "prožeti sramom umjetnosti pred licem patnje", da oni jezik okreću protiv jezika i pokušavaju "o najekstremnijim grozotama govoriti tišinom", kroz tu se poeziju čuju mrtvi kako "govore o kamenju i zvijezdama"... Nema mnogo sličnih stihova i sličnih djela u našoj poeziji nastaloj u Drugom svjetskom ratu ili poslije njega. Jezik poezije naših partizana Ivana Gorana Kovačića i Vladimira Nazora nije rascijepljen niti polomljen poput svijeta i strahota o kojima pjevaju, njihova poezija nije stigla proći kroz "užasavajuću tišinu"

Drago Ivanišević 1938. je na Sorboni doktorirao temom o Proustu, u Parizu je prijateljevao s Gideom, a u partizane odlazi 1944. sa suprugom Ines i kćerkom Laticom. Danas se Ivaniševića sjete tek kada potomci najgorih Pavelićevih podrepaša u Argentini svoje zapjenjene revizionističke govore završavaju njegovom pjesmom 'Hrvatska'

i kroz "tisuću mrakova ubojita govora", kako je Celan zamišljao novi pjesnički jezik poslije Holokausta i kako je o njemu govorio prilikom primanja književne nagrade 1958. u Bremenu. Ali ipak, ima i u hrvatskom pjesništvu ratnih stihova punih "probuđenog smisla za elipsu", "ubrzanog tijeka sintakse", onih koji se odmiču od liričnosti slavuja i spuštaju se u zatamnjenu tišinu gdje su "natovareni svijetom", kako je o sličnoj temi Celan govorio 1960. Takve su pjesme pisali i ljudi koji su bili partizani, vojnici, ratnici.
Drago Ivanišević 1938. je na Sorboni doktorirao temom o Proustu, u Parizu je prijateljevao sa Gideom, a u partizane odlazi 1944. sa suprugom Ines i kćeri Laticom.
Danas se Ivaniševića sjete tek kad potomci najgorih Pavelićevih podrepaša u Argentini svoje zapjenjene revizionističke govore završavaju njegovom pjesmom "Hrvatska". Takvi neće zastati kod Ivaniševićevih stihova koji su naslovljeni "Igre na evropskom maskenbalu (Prva, glavna igra)", djela punog jezivih slika, ali i prilično jasnih poruka.
Premda se u tumačenjima ove pjesme navodilo da je kod nje očit utjecaj Micićeva zenitizma, danas je prilično teško razmišljanje o toj Ivaniševićevoj pjesmi (iako on nešto slično sugerira i u naslovu) svesti samo na ideje o Barbarogeniju s Balkana koji svojim sirovim duhom udahnjuje novi polet Europi. Mnogo je lakše pomisliti da Ivanišević u zbirci "Dnevnik" iz 1957. pjeva upravo o onome što doslovno i spominje u prvim stihovima. O bratoubilačkom ratu i klanju. O toj je temi jasno i nedvosmisleno pisao Vladimir Nazor u pjesmi "Majka pravoslavna", nastaloj u popaljenom srpskom selu kraj Vrginmosta 1943. Premda u njoj nema spomena ustaša i partizana, ta pjesma jest u određenom smislu, kako je, pišući o njoj, jednom primijetio Miljenko Jergović, pjesma kajanja, isprike i užasnutosti nad krvavim rukama vlastitoga roda. Mnogo godina kasnije, nakon jednog drugog rata, hrvatski će pjesnici napisati još neka djela sličnih poruka. Evo i Ivaniševićeve pjesme koja i danas izmiče plošnim tumačenjima, ali je ne bi trebalo zaobilaziti kad se govori o ratnoj poeziji:

Drago Ivanišević: Igre na evropskom maskenbalu (Prva, glavna igra)

Treba najprije dobro naoštriti nož,
nož se najbolje oštri na bratovu vratu,
zatim treba popiti čašu vina ili rakije,
nazdraviti ili ne nazdraviti ratu
svejedno, može i bez toga biti,
zatim treba pažljivo zaklati majku,
i nauznak je položiti i nauznak uz nju leći
i na njena njedra (svoju) glavu nasloniti,
zatim, oprezno, da se zglobovi ne povrijede,
lagano s prstiju sve (svoje) nokte snoktiti,
dobro prste, kao olovke, naoštriti,
zatim nekoliko čaša vina ili rakije popiti
i dati suzama maha, za majkom plakati
dugo, dugo, do sitosti,
zatim treba naoštrenim prstima
krv sa suzama pomiješati
i napraviti mnogo uzdužnih pruga po košulji
(košulja može biti bijela, crna, rujna il šarena)
ostalo će zatim lako ići.

Pjesmu koja danas odašilje vrlo slične ideje o ratu i zlu, one o odustajanju, o očaju, geste nijemog širenja ruku pred svakim užasom, napisao je i jedan hrvatski pjesnik koji je ratu svjedočio kao dijete, a onaj devedesetih nije živ dočekao.

Nastavak na sljedećoj stranici ➔

Na latinski je preveo i Vidrića, Krležu, Ujevića, Vesnu Parun, Cesarića. Sinan Gudžević je, pišući o njemu za Novosti, objavio da je "bio žrtva i crkve i države, i partije i čaršije.
On je platio visoku kaznu, platio je i za neke koji su u NDH bili mnogo više 'unutra'. Po svemu onome što se o njemu zna, moglo bi se reći da bi i u današnjoj Hrvatskoj bio nepoćudan i višak, iako je pojava kakav je on, uvijek dragocjena i uvijek manjak".
Smerdel je autor jedne od najljepših naših pjesama nadahnutih novozavjetnom pričom, onom o učenicima koji preplašeni bježe iz Jeruzalema pa, zdvojni u vjeri, susreću nepoznata čovjeka i pozivaju ga na večeru. To poetsko oživljavanje susreta učenika i uskrsloga Krista, pod naslovom "Suton u Emausu", on završava stihovima: "Sve si suze ubacio u Šutnju/ Zazvoniše zvona/ zatim zašutiše ptice/ Daljina siva ukrala im cvrkut/ Grumen žarke nade moli u srcu".
Godinu dana prije no što će biti protjeran iz svog skopskog doma, Ton Smerdel piše pjesmu "Izlet u nepoznato", punu motiva koji navješćuju strahote:

Ton Smerdel: Izlet u nepoznato

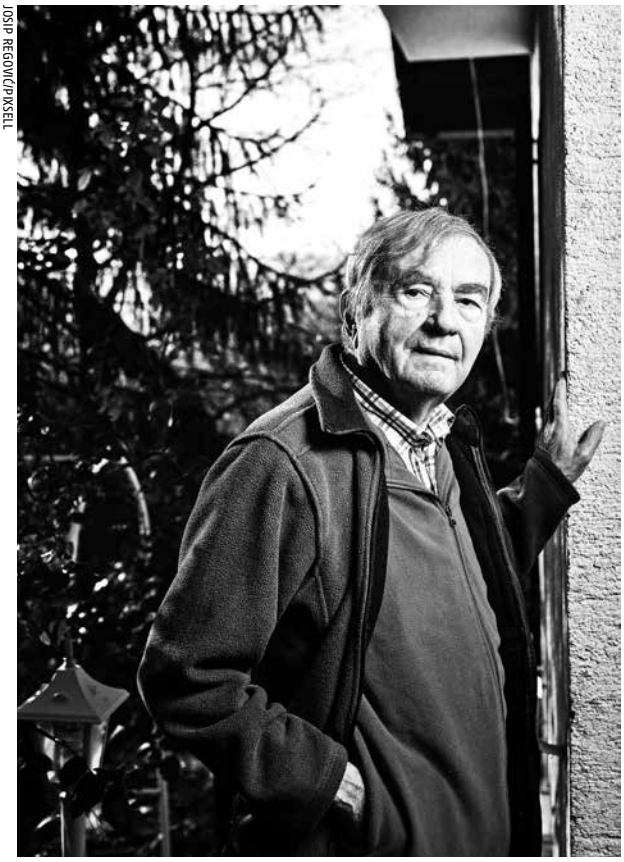
Zemlja je meka, kišom natopljena.
Gladna stopala žvaču ilovaču
i nose srce.
Zamagljene oči
bez zanosa su krenule daleko.
I što dalje noga kroči,
gruda je sve više lancima steže
i veli:
- Na tvom dlanu mrtva počiva ptica,
srušen orao,
što je letjeti htio
preko nevidljivih litica.
a tvoje srce leži u lijesu
što ga istesao tesar,
oblak jutarnji.
Zemlja je vlažna i crne se grude
i plugovi trunu,
a nad svim gavranovi lete.
O, poslušat ću, zemljo, tebe
i objesit ću srce o trn kupine.
Možda će ga netko u proljeću sresti!

Smerdel je, eto, 1940. pisao da će srce objesiti o trn kupine, Paul Celan pisao je o srcu koje čupa iz grudi i vješa o ružin trn. Za Paula Antschela, onoga kojeg danas znamo kao Paula Celana, rođenog u Bukovini, u današnjoj ukrajinskoj Černovci, na obali rijeke Prut, 23. studenog 1920., sad kažu da je, više nego ostali, odgovorio na pitanje koje je pjesnicima nakon Drugog svjetskog rata postavio (opet) jedan njemački filozof.
Theodor Adorno nakon dolaska nacista otišao je na Oxford, potom u SAD. Kad su nacisti osvojili grad Čerovnici i spalili gradsku sinagogu, Celana su poslali na prisilni rad, a roditelje su mu deportirali u kamp u Transnistriji, u okupiranoj Ukrajini. Celan je primio vijest da mu je otac umro od tifusa, a negdje u zimi kasne 1942. ili rane 1943. rođak koji je pobjegao iz kampa rekao mu je da je majka, prognašena nesposobnom za rad, ustrijeljena.

Crtež američkog umjetnika Howarda Brodiea 'Execution'

Mladić koji je, uz materinji njemački, govorio i čitao rumunjski, ruski, francuski, hebrejski, jidiš, portugalski, talijanski i engleski, koji je već u svojim dvadesetima na njemački prevodio Shakespearea, Gillaumea Apollinairea i Williama Butlera Yeatsa, koji se poistovjećivao s Kafkom, obožavao Rilkea, čitao Marxa i skupljao novac za borbu protiv Frankova režima u Španjolskoj, nikad se nije pomirio s tim da su mu roditelji pogubljeni, a on je preživio nacistički radni logor. Nakon što je Adorno 1951. izjavio da bi pisati poeziju nakon Auschwitza bilo barbarstvo (iako je u sljedećoj rečenici pokušavao objasniti da zapravo misli kako poezija postaje "nemoguća" pod pritiskom kapitalističke komodifikacije), Celan je petnaestak godina poslije zapisao sljedeću opasku o tom stavu: "Nema pjesama nakon Auschwitza (Adorno), O kojem se konceptu 'pjesme' ovdje radi? Arogancija onoga koji se usuđuje hipotetski-spekulativno promišljati ili poetično opisati Auschwitz iz perspektive nalik na onu slavuja ili ševe".
Na sve te teške rasprave o tome može li se strahota Holokausta ikako uklopiti u estetske kategorije, može li povijesna trauma biti obuhvaćena umjetničkom dimenzijom, on je odgovorio veličanstvenom "Fugom smrti", koju objavljuje 1947. u Rumunjskoj (iste godine bježi iz Rumunjske, najprije u Beč pa u Pariz), i slavnim početnim stihovima: "Crno mlijeko zore pijemo ga uvečer/ pijemo ga u podne i jutrom pijemo noću/ pijemo i pijemo..." (ovdje u prijevodu Trude Stamać). Još su citiraniji kasniji stihovi iz iste pjesme, u kojima Celan kaže

JOSIP REGOVIĆ/PIXSELL

Petar Gudelj u Beogradu 1987. godine objavljuje poemu 'Europa na tenku', puno začudnih i neobjašnjivo zloslutnih pjesama o tenkovima i ratovima...

Najviše stihova o ratu od devedesetih do danas napisao je pjesnik Tomislav Domović. "U rovu, za vrijeme zatišja, pisao sam pjesme na koljenu", rekao je jednom Domović. Još 1990. objavljuje zbirku proročka naslova "Pancir tastatura". (Iste je godine pjesnikinja Zorica Radaković svoju zbirku naslovila "Bit će rata", a na naslovnici zbirke Delimira Rešickog "Die die my darling" mogla se vidjeti dobro znana panorama sravnjenog Dresdena. Jergović je dvije godine ranije objavio zbirku "Opservatorija Varšava", u kojoj se nalazi pjesma "Opservatorija Varšava ili ne čekajući varvare", s nadnevkom 31. kolovoza 1939. godine, dakle dan prije njemačkog napada na Poljsku, ali i podsjećanjem na Kavafisovo veličanstveno djelo. Petar Gudelj u Beogradu 1987. objavljuje poemu "Europa na tenku", puno začudnih i neobjašnjivo zloslutnih pjesama o tenkovima i ratovima...). Prvu zbirku poezije o ratu Domović objavljuje već 1992. godine. Zvala se "Živo blato", a njeno prošireno izdanje, pod naslovom "Kaverne", Domović objavljuje početkom 2022., nekoliko tjedana prije početka još jednog velikog rata na europskom tlu. O toj sam zbirci pisao nedugo nakon objavljivanja, primijetivši: "To su stihovi koji katkad nose teške slike i poruke, ali ih se čita lako, to su prizori apsurdni i potresni istovremeno, mučni i začudni, onakvi kakve samo rat može iznjedriti, a opisivati i slikati oni koji su rat doživjeli". Zato će Domović jednakim potezima prenijeti sudbine dva tenka T-55, blistava i roktava, "zaglavljenih gusjenica/u krpama Hrvatske", kao što će crtati prazne sjenike ili ruku koja se u nekom trenutku rata pruža prema Paklenici". Domović je pisao o ratu, ali i o kavernama, o katakombama koje zlikovci zlorabe u svakom ratu. Domovićeva "Kaverna" i o tome govori, pa i upozorava u njegovoj pjesmi "Zemunica":

Tomislav Domović: Zemunica

Pišem ti pjesmu, noć je, ne brinem;
sablasti danju kruže oko lanadi,
noću tek dobre zvijeri i ja lovimo.
One, plijen za mladunčad.
Ja, riječi koje bi mogle pristajati uz tvoju zaljubljenost.

Kopam zemunicu,
zemljane zidove u poroznu mraku,
jedini prozor bit će ugrađen u korijenje stabla,
a najviša grana kojom pup češlja nebo
bit će periskop što traži tvoj splav na horizontu.
Zaliha zraka je u odgođenom cigaretnom dimu,
u kretnji kojom bih potvrdio tvoju zabrinutost:
ne valja požurivati smrt,
pomaknuta za pedalj krati put do zvijezda
za tisuću neostvarenih poljubaca

Pišem ti pjesmu, noć je,
obični četvrtak, ne očekuj brzu poslanicu prepona.
Do petka neću stići dovršiti psalam
o vjeri u zagrobna čula.
Vjerojatno ni do subote,
a ni nedjelja ne jamči misni zvon stiha,
blagoglagoljivi poziv u obredno tkanje usana.
Dok čekaš, učini nesvakidašnjom svetkovinom
vrijeme i kad pas bježao je od čovjeka s epoletama,
a zemlja soptala pod gusjenicama.

Jer, periskop se okreće, a splav nije ukazanje u mutnu okularu.
Sablasti mijenjaju ruho, ali ne odlaze.

Tomislav Domović prošle je godine objavio i veliku antologiju hrvatske antiratne poezije "Cvrčci u trubi". S Biserkom Goleš Glasnović sastavio je doista značajan pregled ratne lirike, u kojem se nalazi mnogo stihova, pa i mnogo sudbina o kojima se malo znade i još manje govori. U antologiji su i tri haikua vukovarskog pjesnika, novinara i stomatologa Rena Matoušeka. Njegovo tijelo nađeno je i identificirano 11 godina nakon što je pogubljen u vukovarskom Veleprometu. Matoušek je dio života proveo kod djeda i bake u Velikoj Gorici, dok je studirao stomatologiju u Zagrebu, pa su mu ondje posthumno objavili zbirku priča. Ovaj je

Domović je pisao o ratu, ali i o kavernama, o katakombama koje zlikovci zlorabe u svakom ratu. Domovićeva "Kaverna" i o tome govori, pa i upozorava u njegovoj pjesmi "Zemunica"

haiku nađen i objavljen poslije njegove smrti:

Rene Matoušek: Haiku

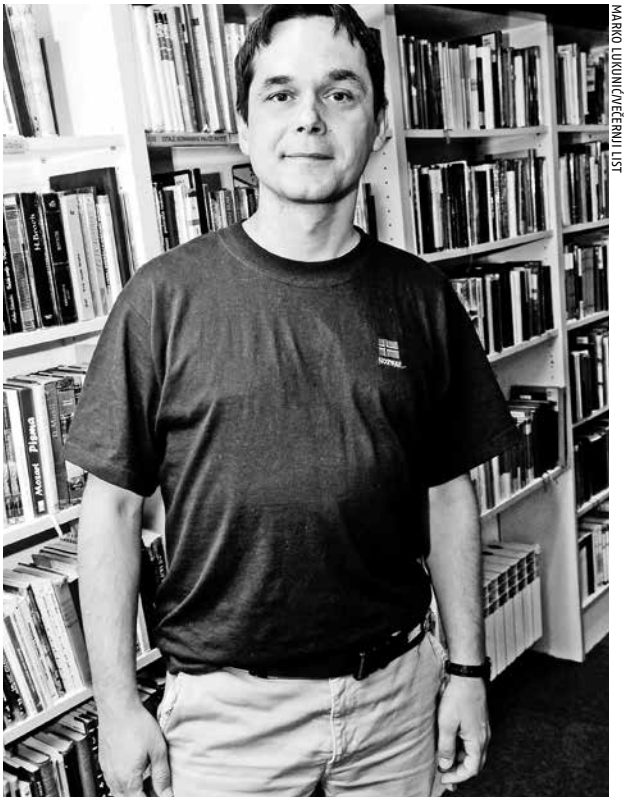
Čamac u zoru
napuštena sandala
plovi Dunavom

Pjesnik Tomica Bajsić bivši je komandos, prevoditelj i grafički dizajner, ranjavan i odlikovan, danas i predsjednik Hrvatskog centra PEN-a. Antologiju "Urezi", izbor iz svjetske poezije o ratu, represiji i ropstvu, sastavio je i objavio 2010. godine. I on tom zbirkom pokušava odgovoriti na pitanje o opravdanosti poezije o užasu rata. Dakle, zašto poezija o ratu?
"Možda i zato što je poezija, kako je rekao Josif Brodski: 'jedino osiguranje koje imamo protiv vulgarnosti ljudskog srca'", odgovorio je Bajsić u uvodu te knjige.
U antologiji Bajsić spominje i pjesmu mađarskog pjesnika Miklósa Radnótija. Priča o toj pjesmi i o tom čovjeku dovoljno je važna da se ovdje ponovi. Miklós Radnóti, profesor književnosti i pjesnik, u proljeće 1944. našao se u jednom od četiri vlaka kojim su mađarske vlasti 3000 ljudi silom prevozili na prinudni rad u Bor, u istočnu Srbiju. Vojna industrija Sila osovine četvrtinu svojih potreba za bakrom pokrivala je iz borskih rudnika. Mađarska je mjesečno dobivala 100 tona bakrene rude i šest tona kroma od Njemačke za 6000 radnika, koliko ih je poslala u Bor. Kad se u kasno ljeto 1944. Crvena armija približila rudniku, nacisti su zapovjedili evakuaciju prema Mađarskoj. Logoraše iz prve kolone oslobodili su partizani, ali Radnóti je bio u drugoj. Sa sobom je imao bilježnicu na kojoj je ćirilicom pisalo "Avala 5". Tijekom boravka u logoru i prinudnog marša u njoj je napisao desetak pjesama. Logoraši su prošli kroz Beograd, pa Pančevo i Crvenku. Mađarski su se stražari bojali da će partizani napasti i njihovu kolonu, pa su tako nervozni sve češće i nepotrebno pucali na sve oko sebe. Ako bi netko nakratko napustio kolonu, u njega bi više stražara ispalilo rafale. Šezdesetih godina kraj ciglane u Crvenki ekshumirano je više od 700 tijela. Tijelo Miklósa Radnótija otkriveno je 1971. u masovnoj grobnici u Mađarskoj, kraj sela Abda. U stražnjem džepu njegovih hlača bila je bilježnica, a na prvoj stranici, na pet jezika, na mađarskom, srpskom, njemačkom, francuskom i engleskom piše: "Ovaj notes sadrži pesme mađarskog pesnika Miklósa Radnótija. On moli nalaznika, da istog pošalje na adresu sveučilišnog profesora Ortutay Gyula, Budapest, Horanszky u. 1. I.".
Tijelo mu je identificirala supruga, ubijen je metkom u potiljak. Jedna od pjesama svjedočanstvo je o smrti njegova prijatelja Miklósa Lorsija, violinista, stihove u "Borskoj beležnici", objavljenoj 1979. upravo u Boru, preveo je veliki Danilo Kiš. I ti stihovi govore o šutnji pjesnika: "U takvo sam doba živeo na zemlji/ kad je detetu prokletstvo bila mati,/ kad je žena bila srećna kad pobaci,/ trulom su mrtvacu zavidele žive seni,/ dok im se na stolu otrovna čaša peni./ U takvo sam doba živeo na zemlji/ kada je mukom ćutao pesnik/ i čekao možda da opet prozbori/ jer tu dostojnu kletvu reći mogao nije/ niko do znalac užasnih reči - Isaije".
"Svi u Mađarskoj danas znaju za Radnótija i njegove pjesme, ali malotko u Mađarskoj će vam znati reći da je on bio i Židov", kazao je nedavno, govoreći za BBC o sudbini tog čovjeka, Péter Kirschner, predsjednik Mađarsko-židovske kulturne organizacije (MAZSIKE).
Kao što je Radnóti napisao pjesmu o pogibiji svog prijatelja, Bajsić piše snažne stihove o smrti suborca, pjesmu objavljenu u zbirci "Južni križ", stihove u kojima se nazire vjera da i u smrtnome mraku postoji svjetlo, posvećuje Robertu Majeru:

Tomica Bajsić: (...)
Robertu Majeru

Što vidiš Robi iz svog mraka? Je li to ulica nekog
europskog grada puna prolaznika i
biciklista i dućana u kojima se peku krumpiri, kineska
piletina i hamburgeri ili vidiš drveće
kako se pretvara u baklje, bijelu prašinu raznesenih
zidova i kratere granata na asfaltu.
Što čuješ Robi iz svog mraka? More kako se penje
zlatnom obalom Gambije ili možda
helikoptere koji se dižu, zmijsko zviždukanje ma-
ljutki, rojeve metaka kako se zabijaju svuda
oko tebe i tenkovske kumulativne kako svrdlaju put
kroz kuće. Ili je to onaj pravi mrak u
kojem nema baš ničega, kao soba u noći s prozorima
pokrivenim tako da ne može ući ni trag
ni sjećanje na svjetlo?

Nastavak na sljedećoj stranici ➔

MARKO LUKUNIĆ/VEČERNJI LIST

Pjesnik Tomica Bajsić bivši je komandos, prevoditelj i grafički dizajner, ranjavan i odlikovan, danas i predsjednik Hrvatskog centra PEN-a

GORAN KOVAČIĆ/PIXSELL

Pokojni Predrag Lucić, Dežulovićev duhovni i stvarni sudrug, bio je pjesnik epskih ludorija, tvorac jednog konkretnog ali i mnogo imaginarnih poetskih kabarea nadahnutih ratom i ratnim devedesetima. I njegova je poezija u mnogočemu ratna

Još jedan pjesnik devedesetih piše poeziju o ratu koji je vidio i u kojem je bio. Tomislav Čadež ima i stihova koji se, glasnije od onih u Nazorovoj "Majci pravoslavnoj", užasavaju krvavih ruku svoga naroda. Zbog pjesme koja u prvom licu govori o svjedoku mučenja i likvidacije srpskog civila u središtu Karlovca, pjesnika je novinar jednom upitao bi li se pojavio pred Haaškim sudom kao svjedok. "Teško bih mogao zamisliti veći barbarizam nego da Haaški sud uzme bilo čiju pjesmu u sudski spis. Kao svjedok im ne bih stajao na usluzi. Ako bih doznao da me vlast hoće uhapsiti i izručiti, skrio bih se", odgovorio mu je.

Tomislav Čadež: Razglednica iz Karlovca

Pred mojim su očima mučili čovjeka,
u dvorištu danas ugostiteljske škole.
Tukli su ga nogama, civila, u drevnoj zvijezdi.
Propucali su ga. Poslije su mu odrezali uho.
Ništa nisam poduzeo da to spriječim.
Možda bih mogao reći da sam bio najmlađi,
da sam se odjednom zatekao među tim vojnicima,
i da ga nisam htio udariti, premda sam,
kao dopola realizirani provincijski panker,
izvježbao takve udarce do 16. godine života.
Možda bih mogao reći da me boli kurac za to,
da mi se živo jebe za povaljenog srpskog odojka,
da pjesme mogu pisati o ljubavi, o odgoju,
o finim promjenama pejzaža, o vječnosti i čežnji,
o budućnosti te o skladnim vizijama iza ponoći.

Boris Dežulović napisao je "Pjesme iz Lore", stihove posvećene mučenjima Srba u splitskom vojnom zatvoru. Za Dežulovićevu su poeziju književni kritičari možda mogli reći da je politička, ali nikako i politizirana. Dežulović je i sam jednom objašnjavao kako samo pušta "Zlo da pjeva svojim riječima", a Lora je u njegovim stihovima jasan sinonim za Zlo pred kojim smo "zatvarali oči i spuštali rolete".
"Pjesme iz Lore" bile su ironično nazvane "zavičajnom lirikom". Dežuloviću se svidjela ta oznaka: "To je zavičajna lirika po svojoj školskoj definiciji. Naš zavičaj, naime, jest Lora, koliko god se u udžbenicima i turističkim brošurama trudili prikazati ga kao arkadiju s Plitvičkim jezerima i koćaricama u zalazak sunca. Točno tu negdje, izvan turističkih, ali i naših svakodnevnih ruta, na početku autobusne linije koja upravo pjesnički vozi od Lore do Lovrinca, nalazio se mali, mračni logor na kraju grada za koji mi, eto, uporno nismo znali, i za kojega

Grafika 'Građanski rat' umjetnika Anubisa

uporno ne želimo znati ni danas, zbunjeni i šokirani pred njegovom zloslutnom kapijom kao turisti kad na Rivi pitaju gdje je ta, kako se zove, Dioklecijanova palača. Jer palače imaju šiljate tornjiće i kanale s drvenim mostovima, i baš kao i logori, ne nalaze se usred grada". Dežulovićeva je i pjesma "Za Theodora", u kojoj je ležerno podsmijehu izvrgnuo Adornovu tezu o poeziji koja će biti nemoguća nakon konclogora: "Napisao židovski filozof/da je poslije koncentracijskih logora/ nemoguće pisati poeziju/Ne znam za njega/al mene bogami krenulo".
Pokojni Predrag Lucić, Dežulovićev duhovni i stvarni sudrug, bio je pjesnik epskih ludorija, tvorac jednoga konkretnog, ali i mnogo imaginarnih poetskih kabarea nadahnutih ratom i ratnim devedesetima. I njegova je poezija u mnogočemu ratna, a jedna pjesma tako neodoljivo podsjeća na iste poruke koje su nekoć odašiljali Sever ili Ivanišević. Prvi je ljude doslovno zvao da spase rat, drugi im je poručio da prvo naoštre nož "na bratovu vratu". Lucić je ovako mamu zamolio da mu kupi "jedan mali rat":

Predrag Lucić: Kupi mi, mama, jedan mali rat

Kupi mi, mama, jedan mali rat
Kakav nitko nema,
Sa mnom neka raste;

Kupi mi, mama, jedan mali rat,
Neka druga djeca
Zavide i pate.

A kad veći budem no stariji brat,
I rat bit će velik,
Dijelit ću ga svima;

Prosjaku i kralju jednako ću dat,
I ranu i čelik
Neka svatko ima.
***
Kupi mi, mama, cokule za rat,
Da po svijetu gazim
Kao pravi momak.

Cokule, mama, što će puta znat,
I kada ih skinem
Da se čuje korak.
***
Skuhaj mi, mama, jedan krepki rat,
U ratu je snaga,
Daj da budem jači.

Začina stavi, putem ćeš ih brat,
A topovskog mesa
Uvijek će se naći.
***
Kupi mi, mama, zastavu za rat,
Kod Boga u radnji,
Gdje služi Sveti Petar,

Dugu da čitav pod nju mogu stat,
Neka dah moj zadnji
Za nju bude vjetar.
***
Kupi mi, mama, jedan mali rat,
Stalno da se vrti,
Ne daj mu da stane.

Kupi mi rat što Bogu neće dat
Da me kurvi Smrti
Privije na rane…

Kupi mi, mama, jedan mali rat!

Lucićevi songovi iz predstave "Majka Courage i njezina djeca" Bertolta Brechta u režiji Dušana Jovanovića bit će deset godina nakon izvedbe na daskama HNK Split oživljeni i parafrazirani u jednom posve drukčijem okruženju, ali s još krvavijim povodom. Riječki Let 3 bio je nadahnut upravo tim stihovima kad je s pozornice Eurosonga slao poruke protiv Putina i ruskog imperijalizma.

Četvrti rat

RAT IDE ZA TOBOM I JECA OD KOSTOBOLJE

Odjeci rata i danas su snažno prisutni u hrvatskoj poeziji. Ponekad se čini da su zvukovi tutnjave mrtvačkih vozova, grmljavine topova i plača soldata, iz rata okončanog prije 30 godina, danas čak i glasniji u književnosti i poeziji no u doba kad se taj rat odvijao. Jesu li pjesnici i dalje zarobljeni u onom Krležinom neprekidnom razmišljanju "nad otvorenim grobovima"?

PRIVATNI ALBUM

Selma Asotić je pjesnikinja rođena u Sarajevu 1992. Završila je magistarski studij poezije na sveučilištu Boston University 2019. godine, piše i na engleskom jeziku, pa je tako dobitnica stipendije Robert Pinsky Global Fellowship, a dobila je i neke prilično ozbiljne pjesničke nagrade u SAD-u

Nije, dakle, krenulo samo Dežulovića, krenulo je i mnoge mlađe koji stvarnog rata nisu vidjeli, ali žive u društvu koje se iz rata i ratova ne može izvući. A naročito je tu mnogo sjajnih pjesnikinja. O postratnoj poeziji Andrijane Kos Lajtman, Monike Herceg, Ivane Bodrožić i Glorije Lujanović svakako bi trebalo napisati opsežniji i ozbiljniji tekst.

Nastavak na sljedećoj stranici ➔

JOSIP REGOVIĆ/PIXSELL

Pjesnikinja Olja Savičević Ivančević

Pjesnikinja Olja Savičević Ivančević, rođena 1974. godine, zabilježila je na početku rata u Ukrajini: "Primijetila sam pojavu, osobito zadnjih tjedana, da ljudi svojataju rat, kao da neki i na to prokletstvo imaju više prava od drugih, a zapravo tolike su priče ostale neispričane, a zapravo, svi oni koji su probali, znaju – onome tko ga okusi, rat nikad ne završi. Umjetnost nudi tu mogućnost – u knjigama ili filmovima ipak u nekom trenutku ratu dođe kraj i usred najgorih prikaza užasa zaiskri neki smisao, ili se odškrine prozor u ideju, ali u samom poratnom čovjeku to se ne dogodi. Čovjek umre s ratom, a rat s čovjekom".

Selma Asotić pjesnikinja je rođena u Sarajevu 1992. Završila je magistarski studij poezije na Boston Universityju 2019. godine, piše i na engleskom jeziku, pa je tako dobitnica stipendije Robert Pinsky Global Fellowship, a dobila je i neke prilično ozbiljne pjesničke nagrade u SAD-u, jednu nedavno i u Šibeniku. Njena prva zbirka, "Reci vatra", objavljena je 2022. godine, kad govori o svojoj poeziji, izbjegava bilo kakve mistifikacije, a prije dvije godine u intervjuu za Novosti postavljeno joj je sljedeće pitanje:

"Rođeni ste 1992., u jeku krvavog rata na prostoru BiH, a cijelo je vaše odrastanje obilježeno ratnim i postratnim zbivanjima. Jeste li i u kojoj mjeri poetskim jezikom i tekstom uspjeli pripitomiti taj svoj rat?"

Ona na to odgovara: "Dugo sam odbijala pisati o ratu. Odbijala sam uopće priznati da je on dio mog iskustva, prvenstveno zato što se gnušam nacionalizma kojemu je rat iz devedesetih utemeljiteljski mit. Odrasla sam u zemlji gdje je kultura sjećanja zapravo kultura ili, bolje rečeno, kult smrti. (...) Umjesto emancipacije i istinskog iscjeljenja, dobijamo mržnju, strah i podozrivost prema drugom. Književnost i umjetnost općenito igraju važnu ulogu u stalnoj proizvodnji užasa. Nisam željela sudjelovati u tome. Onda sam napustila Bosnu, izmjestila se fizički i u jeziku, i sve ono što sam godinama brižljivo potiskivala eruptiralo je na površinu. O ratu sam počela pisati na engleskom. Ta distanca mi je pomogla. Onda bih te pjesme rekonstruirala na 'našem', kažem 'rekonstruirala' jer mi se čini da ta riječ preciznije opisuje moj proces nego prevesti ili prepjevati. Da budem posve iskrena, tih pjesama me i dalje strah. Uvijek je opasno pisati iz traume".

Selma Asotić: Lekcije o ratu

Nikad se ne završava.
Poslije kandila, rafala i generala dolazi
intelektualac. Ne nužno tim redoslijedom.
U hotelskim sobama godinama kasnije sanjaš
lice iza vrata, pritisak puške na potiljku, sudbinu
možda odgođenu, ali neumoljivu
kao oči Marine Cvetajeve. Svaki put je prvi put.
Jer tijelo pamti, ali ne nauči ništa.
Nikad se ne završava. Neka tuđa imena sad krvare
na sienenu, umjesto tvoje zapaljene kuće u kadru jedan čovjek
predaje dijete vojniku. Njegove oči
oči su tvog oca ili oca tvog oca, nije ni bitno. Ti si negdje,
na nekom trgu sad piješ kapućino, gospođa pored tebe kaže:
Kakav užas. Tvoj prezir pupa prelijep i svet.
Nikad se ne završava. Rat se vucara za tobom kroz kontinente
u dronjavim karavanima. Svaki rat je tvoj. Kad te na granici
američki policajac pita odakle si, ti prstom pokažeš
na sva mjesta koja nestaju. U supermarketu, među patlidžanima,
borovnicama iz Perua u decembru, tvoje zečje srce bježi
pred saznanjem da ćemo svi umrijeti.
Na kasi čuješ pedesetpetdolaraišezdeset i sjetiš se
čokoladica u šakama Unproforca, plavušana na sličicama za koje kaže da se zovu
Backstreet Boys. Tada je počeo, tvoj prelijepi,
tvoj sveti prezir prema svakome ko ima nešto za dati.
Nikad se ne završava. Ovo bježanje.
Rat ide za tobom i jeca od kostobolje. Čita tekst
zabrinutog intelektualca: Moramo spasiti Ameriku od balkanizacije.
Smijete se ti i tvoj rat. Iz vaših usta sipa ruda
sumnjivog porijekla. U prolazu
govoriš ispeglanim košuljama: Znate li
za kruženje kostiju u prirodi. Čovjek je najprije
koža i kost, onda samo kost usred bijela dana,
kost u zemlji, ispliva za majskih kiša u tvom vrtu,
ti tom kosti miješaš čaj, jer tvoj rat razvio je gadan kašalj.
Za praznik puknu
vatrometi, ti šmugneš pod stol.
Tijelo pamti, ali ne nauči ništa.
Teško je uvjeriti vlastito tijelo da je preživjelo.
Nikad se ne završava. Poslije kandila, rafala i generala
dolazi investitor. Tvoj prezir pupa
prelijep i svet. Na Tviteru čitaš
kolumnistu Nju Jorkera: Suosjećajnost nije prva stvar
koja padne na pamet kad neko kaže Balkan.
Smijete se ti i tvoj rat. Smijete se, temeljito balkanizirani.
Onda se tvoj rat zakašlje i ti ga moraš
odvesti u vece. Držiš mu glavu dok povraća, tješiš ga:
Uredu je, stari, ja te se još sjećam.
Gadiš se sama sebi dok sjedite, rame uz rame,
na hladnim pločicama. Jer ovdje se nema
šta drugo raditi, i niko drugi nije tu,
samo ti i tvoj rat.

Nove destinacije Petrinih knjiga.

Najbolje od suvremene svjetske književnosti.

www.petrineknjige.hr